AAN DE GASKAMER ONTSNAPT!

DOOR

R. DE WINTER-LEVY

UITGEVERS-MIJ „C. MISSET" N.V. DOETINCHEM

cat.

AAN DE GASKAMER ONTSNAPT!

Het Satanswerk van de S.S.

RELAAS VAN HET LIJDEN IN
EN DE BEVRIJDING UIT HET
CONCENTRATIEKAMP
„BIRKENAU"
BIJ AUSCHWITZ
DOOR

R. DE WINTER-LEVY

UITGAVE: UITGEVERS-MIJ. „C. MISSET" N.V. - DOETINCHEM

(1945)

Voorwoord.

L. S.

Het is altijd mijn wensch geweest, en in mijn grootste ellende heeft het bij mij voorgelegen, om, indien ik het lijden mocht doorstaan, mijn belevenissen in het concentratiekamp „Birkenau" bij Auschwitz in Polen wereldkundig te maken. Tevens moet dit boekje dienen als een aanklacht tegen de vazallen, N.S.B.-ers en landwachters, van den Duitschen tyran, die er medeplichtig aan zijn geweest, dat zoovelen aan de wreedste martelingen hebben bloot gestaan. Toch zal ik nog trachten, hoewel het vreeselijk was, mij in de zachtst mogelijke termen uit te drukken, U, geachte lezer een juiste weergave te doen onder welk barbarisme ik vereenige maanden ben gevangen geweest. Voorts wil ik vertellen, hoe ik, ondanks het feit, dat mijn leven reeds was afgeschreven, ben gered en mijn dochter weervond, die mij door de wreedaards werd ontrukt.

Nadat ik op 27 Januari 1945 door de Russen werd bevrijd, vond het weerzien op 31 Mei 1945 te Vlodrop plaats. Het door mij geschrevene geeft een juist beeld van de mishandeling der gevangenen in het kamp Birkenau en is waarheidsgetrouw weergegeven.

1 September 1945. *R. de Winter—Levy.*

HET is Maart '43. Wij zijn nog met z'n drieën in eigen huis. Hoe lang nog? De wetten en verordeningen, door de Duitschers uitgevaardigd, volgen elkaar in snel tempo op. Elken dag weer andere zorgen, wij leven onder hoogspanning, verschrikkelijk. De ring om het beetje vrijheid, dat ons nog rest, wordt steeds nauwer. Het is de laatste phase, we voelen het aankomen.

Op 28 Maart lezen we in de krant:

„De joden uit de provincie Gelderland moeten zich vóór 10 April 1943 in Vught melden".

Het zegt ons alles, te veel, we weten wat Vught beteekent. Opsluiting, afzondering, „Concentratiekamp". Gezinsleven verbroken. Dat niet, nooit! Ons niet zonder strijd aan den vijand overgeven, dat het laatste! Ons plan ligt klaar, we gaan onderduiken. De dagen, welke ons nog resten in eigen omgeving, het zijn er nog twaalf. Afscheid te moeten nemen van al datgene, wat je in den loop der jaren dierbaar is geworden. Benauwend zoo'n stap in 't onzekere te doen, vluchten als een dief in den nacht naar het dorpje V. in den Gelderschen Achterhoek, waar de familie E. bereid is om ons te bergen, te trachten ons aan den wreeden bezetter te onttrekken, ons te redden met eigen gevaar.

De laatste dagen vliegen voorbij, we tellen de uren. Hetty, onze dochter, vertrekt onopvallend op 7 April. Haar eerste afscheid van de plaats, die heilig voor haar is, het oudershuis. Den anderen dag volgen mijn man en ik. Wij komen 's avonds bij de familie E. aan, die ons met een hartelijkheid, den Achterhoeker eigen, ontvangt. Wij worden in den familiekring opgenomen en nuttigen gezamenlijk de avondpap. Even gepraat, dan gaan we moe van de opwindingen ter ruste.

Een nieuw tijdperk breekt aan, wij zijn nu onderduikers, onze laatste kans. Komen we er door? Wie weet, we zijn vol goeden moed. Op ons zolderkamertje beramen we daags plannen, hoe we onzen tijd zoo productief mogelijk zullen maken. Wij besluiten, dat mijn man op de *„deale"* zal helpen, om het werk van Bernhard, den boer, te verlichten, maar dat kan alleen in de vroege morgenuren. Hij mag niet gezien worden, *„er kon eens volk komen"*. Mijn dochter en ik breien, naaien, lezen en verzorgen de kindertjes. De kleine Henkie en het zusje bezorgen ons veel afleiding en plezier.

Het is elken dag dezelfde sleur, de oorlogsberichten volgen we met uiterste belangstelling, *'t gaat goed,* maar hoe lang nog? We hooren, dat op 6 Juni 1944 de geallieerden in Normandië geland zijn. Onze vreugde kent geen grenzen, het kan misschien zoo gebeurd zijn! Weer vrij. Het komt anders uit, wij zijn geen strategen, we moeten weer wachten.

Wachten, wachten, met ellenlange klachten,
Die het wachten toch niet verzachten.

We maken elken dag een streepje in ons boekje, het zijn er al 464. 't Is nu Zondag 16 Juli, de dag is zonder emoties verloopen. We hebben 's avonds tot laat met Bernhard en

Drika gepraat over wat vroeger eens was en over den tijd als de oorlog voorbij is. We gaan rustig slapen. Tegen twee uur in den nacht word ik met schrik wakker, ik hoor wat!! Och, 't zullen de koeien zijn, die bij het huis grazen. Neen, gekraak op 't grint. Bonzen op de voordeur, een harde stem roept: *„Juden, heraus"*. Wat zullen we doen? Vol angst staan we al naast onze bedden. Wij kunnen niet meer weg, het huis is omsingeld. Mannen in groene uniformen en leden van de landwacht zijn al op de trap!

„Wat is hier aan de hand?", vraag ik met bevende stem.

„Wij zoeken joden, laat uwe papieren eens zien."

Angstig voldoen we aan 't bevel, onze papieren zijn wel vervalscht, maar jammer genoeg niet bijgehouden. Ik verzoek zoo'n ouden landwachter, die door zijn brute optreden de commandant blijkt te zijn, mijn dochtertje te laten ontkomen. Maar al mijn smeekbeden mogen niet baten, ook zij zal mee. Onze koffers worden gepakt, dekens opgerold en na een droevig afscheid van onze lieve verzorgers moeten wij op weg naar het gemeentehuis te V. Zullen we hen nog eens weerzien?

In de cel opgesloten, komt pas het groote leed over ons, nu is het voorbij, wat staat ons te wachten? Als we maar bij elkaar mogen blijven. — Na enkele bange uren knarst het slot, twee „Heeren" stappen binnen. We zeggen *„goeden morgen"* en krijgen als antwoord: *„Der Kerl muss mit"*. Hetty en ik blijven in zorgen achter. Na een poosje wordt mijn man door de S.D. weer binnen gebracht. We worden gefouilleerd, ons geld afgenomen. Daarna moeten we in een kleine auto mee naar Velp. In 't gebouw der S.D. worden we afzonderlijk aan een streng verhoor onderworpen. Eén der heeren is opvallend voorkomend tegen mij, ik ben op mijn hoede. Hij wil met mij en mijn dochter een uitzondering maken en ons naar Theresiënstadt, het

kamp der bevoorrechte joden, sturen, mits ik onderduikers verklap. Maar ik sta sterk en zeg: *„Al schiet U mij dood, ik ken en weet niemand in de heele omgeving"*. Hij antwoordt verontwaardigd: *„Totschiessen tun wir niemand"*. *„Nu, ja"*, zeg ik, *„dan brengt U ons naar de gaskamer"*. Daarop schreeuwt hij: *„Die verdammte Lügenpropaganda von England"*. Kortom, hij bemerkt, dat ik niets loslaat, trekt de schouders op en verlaat het vertrek.

In de gang ontmoeten wij mijn man. Ach, wat ziet die arme vent er uit. Ze hebben hem bont en blauw geslagen, ook hij wist niets. Wij kijken elkaar in de oogen en begrijpen alles.

Terug in de auto, gaat het naar het Huis van Bewaring in Arnhem, zonder bagage, die zou ons later worden nagestuurd. Het is echter bij een belofte gebleven. Hier worden mijn man en ik gescheiden, de eerste keer in ons huwelijk. In het Huis van Bewaring valt het leven nogal mee, mijn dochter en ik worden in een groote celkamer gebracht, waarin zich nog 10 dames bevinden, ook politieke gevangenen, die ons vriendelijk begroeten.

Het eten is behoorlijk, alleen het zure, droge brood smaakt ons nog niet. Twee keer daags worden we beneden in een hofje gelucht, net als apen in een kooi. Als de mannen in het hofje zijn, kunnen we ze uit ons raam zien, ook mijn man zie ik er bij. Hij kijkt naar boven en seint: *„Houd je taai, houd moed"*. Op deze heerlijke momenten teren Hetty en ik dan weer tot den volgenden dag. Vanuit ons venster aan den voorkant kijken we op een magazijn, waar jongens werken. Wij zijn erg benieuwd naar oorlogsberichten, één van ons heeft een goed idee, zij borduurt op een witte lap met groote, roode letters: NIEUWS? De jongens blijken uit het goede hout gesneden te zijn, zij begrijpen ons. Den

volgenden dag zien we, hoe ze een groot, zwart bord met wit krijt beschreven voor het raam houden. *„Aanslag op Hitler gepleegd, revolutie in Duitschland!”* Hieruit putten we weer moed, is het misschien nu gauw gebeurd?

Naar Westerbork.

Eenige dagen later echter komt de bewaakster binnen en zegt met een treurig gezicht: *„De joodsche dames moeten zich vanmiddag gereed houden, om 3 uur gaat een transport naar Westerbork”*. Het is als een donderslag uit helderen hemel, weer een afscheid van enkele onzer kamergenooten.

's Middags staan in de hall 25 mannen en vrouwen in gedrukte stemming bij elkaar. Wij worden door S.S.-mannen geteld en de namen worden afgeroepen, wij gaan in een autobus op weg naar Drente.

Onderweg zit Hetty dicht bij vader, die ze al dien tijd heeft moeten missen. Om 10 uur 's avonds zien we van verre het kamp Westerbork in de heide liggen. Het maakt geen naren indruk op ons. Wij zien aardige houten huisjes met tuintjes er voor. Hier mogen wij niet blijven, wij moeten verderop naar de Strafbarak. Eerst worden we geregistreerd en medisch onderzocht. Onze kleeren worden ons afgenomen, behalve ons ondergoed. We krijgen een blauwe overall met rooden rug. De mannen, die inmiddels zijn kaalgeschoren, krijgen op hun hoofd een blauw-rood mutsje. Schoenen moeten ook worden afgegeven, wij krijgen allen klompen. Het valt mij niet mee, omdat ik nog nooit op klompen heb geloopen, het zal wel moeten wennen. Den eersten nacht op een stroomatras zonder deken, in een barak met 300 vrouwen, kan ik niet slapen. Den volgenden morgen wacht me een verrassing, ik ontmoet mijn zuster met man

en zoon. Wij hebben elkaar in twee jaar niet gezien en nu juist weer in deze ellende. Julie is erg flink, zij troost me met de woorden: *„Huil niet, het is hier best vol te houden, als je maar doorzet"*. Inderdaad, het is zoo.

Mijn man is in de mannenbarak ondergebracht, dicht bij de onze. Den anderen dag worden we voor werk genoteerd en wij krijgen het zwaarste en smerigste werk in Westerbork: *„Batterijen"*. Dit is een speciale industrie, waar ruim 1000 menschen werken. Uit oude batterijen, welke stukgeslagen worden, halen wij de bruinkool, welke weer voor oorlogsdoeleinden gebruikt wordt. Een troost is het, dat hier mannen en vrouwen met elkaar werken.

's Morgens om 5 uur moeten we opstaan, gaan onder geleide van den O.D. (Orde-Dienst), met z'n drieën op een rij, in optocht naar het werk. Van 6 tot 3 uur in het stof, terwijl buiten de zon schijnt. Heel erg vuil komen we van het werk, maar we mogen dagelijks een warme douche nemen en dan eten.

Ook hier is het eten nog behoorlijk, alleen is het jammer, dat we geen pakketten meer mogen ontvangen, als strafgevallen.

Onze Hetty werkt bij de Kabels van 7 tot 7 uur, ook een industrie voor oorlogsdoeleinden. Het is geen moeilijk werk, het koperdraad wordt van de isoleering gescheiden. Zondags behoeven we niet te werken, behalve 's ochtends gymnastiek voor de vrouwen en voor de mannen een uur exerceeren. Verder zijn we dan gelukkig den geheelen dag bij elkaar. Hetty is al gewend, zij is met meisjes en jongens ook van ongeveer 15, 16 jaar tezamen. De verhouding tusschen onze lotgenooten is goed. Onze eenige hoop is, dat er geen transporten meer zullen gaan. Toch blijkt die hoop ijdel, er gaat een groot gunsttransport naar Theresienstadt in Tsjecho-Slowakije, waartoe ook mijn

zuster met familie behoort. Welgemoed en met bagage gaan *„de bevoorrechten”* op reis. Dit afscheid is weer een der vele teleurstellingen. Zien we elkaar ooit terug? Met angst en vreeze blijven we achter. Alles gaat weer gewoon zijn gang. Werken, slapen, vlooien vangen en een beetje eten. Als we maar kunnen blijven, tot de oorlog voorbij is. Maar helaas, door den O.D. op 1 September van ons werk gehaald, wordt ons medegedeeld, dat 1000 man op transport naar het Oosten gaan.

Op transport naar het Oosten.

Niemand, die het niet heeft meegemaakt, kan begrijpen, wat dit voor ons beteekende. Het was een paniekstemming. 's Nachts werden van hen, die mee moesten, de namen afgeroepen. Ons kleine beetje bagage, dat we weer bij elkaar hadden, wordt gepakt. Zondagmorgen 3 September 10 uur staat op het speciale station Westerbork de goederentrein klaar.

Wij worden in veewagens zonder licht of lucht met 75 personen dicht op elkaar gepakt. Zoo gaan we ons treurig lot tegemoet. Wij houden elkaar stevig vast, steeds dezelfde gedachte, als we maar bij elkaar kunnen blijven. De trein raast voort, ergens in Duitschland krijgen we brood en jam.

Trek in eten heb ik niet, alleen hevige dorst kwelt me, verschrikkelijk, het water is op, ondraaglijk is de lucht en dan die benauwdheid. Voort gaat die trein. Na eenige uren een geweldige schok, wij staan stil, de deuren worden opengesmeten, de S.S. komt schreeuwende binnen. *„Allen gegen der Mauer”*. Wie nog goud, horloges of vulpennen heeft, afgeven, anders de doodstraf. Bevend voldoen we aan het bevel, grijnzend met petten vol, trekken ze af. Verder gaan we dan weer in razend tempo, zekerheid,

waarheen we gaan, hebben we niet. Na twee dagen raken we uitgeput, hier sterft een man, daar bezwijmt een oude vrouw, huilende kinderen, 't is haast niet meer vol te houden.

's Nachts, ongeveer twee uur, stopt de trein. We hooren loopen, praten en schreeuwen. Wij roepen om water en lucht, de deuren worden geopend, jongens in blauw-grijs gestreepte gevangeniskleeren met platte petten en groote knuppels in hun handen, schreeuwen: *„Aussteigen, schnell, schneller"*. Ik vraag direct: *„Waar zijn we hier?"* Het antwoord komt op fluistertoon: *„Concentratiekamp Auschwitz in Polen. Waarom zijn jullie nu nog gekomen? De Russen zijn nog maar 70 km hier vandaan"*. — Dan geschreeuw: *„Gepäck im Wagon lassen, Leute nach vorne kommen"*. Het gevreesde oogenblik is er. De S.S.-officieren staan voor ons met zweepen in de hand, groote honden naast zich. Felle schijnwerpers op ons gericht, het is net daglicht. Mijn man kijkt me nog even verdrietig aan, een blik om nooit te vergeten. Het is maar een kort oogenblik, hij wordt zonder afscheid van me weggedreven.

Nu wil die gevreesde hand ook mijn dochter van me wegnemen, doch ik houd haar vast en roep: *„Meine Tochter, die gehört zu mir"*. Met een scherpe blik kijkt de officier ons aan, zegt niets, wijst alleen naar rechts. Gelukkig worden wij den goeden kant uitgestuurd. Hen, die den anderen kant uitgingen, zooals oudere menschen, alle kinderen met hun moeders of begeleiders, hebben we nooit teruggezien, zij werden onmiddellijk naar de gaskamer gebracht. Ook staan er enkele auto's gereed. Er wordt gezegd, wie niet goed kan loopen, kan met die auto's gaan. Menigeen maakt er ongelukkigerwijze gebruik van, niemand weet, wat er gaat gebeuren, ze rijden rechtstreeks den dood tegemoet.

Voor ons tweehonderd vrouwen, die van de vijfhonderd zijn overgebleven, klinkt het commando: *„Allen aufstellen zu fünfen"* (dit bevel zullen we wel vaker moeten hooren). Onder S.S.-bewaking gaan we nu te middernacht door het kamp.

In Birkenau.

Het is een luguber gezicht, de verschillende barakken, omgeven door prikkeldraad, dat onder electrische spanning staat. We onderscheiden gedaanten op bloote voeten, hooren rauwe kreten. Mijn indruk is: zeker een afdeeling krankzinnigen. *(Later hoorde ik, dat het een extra strafafdeeling was.)* Nadat we ± 4 km geloopen hebben, muisstil, zonder een woord te mogen spreken, komen we bij de Sauna aan (het z.g. Badhuis).

Uren staan we hier te wachten, tot het dag is, we zijn oververmoeid. Eindelijk is het onze beurt, we worden volgens letter naar binnen geroepen. Hetty en ik hooren bij de W., dus bij de laatsten. Allereerst moeten we voor een groote tafel verschijnen, waar een meisje zit, dat ons een nummer op den arm tatoueert. Dit geschiedt met een scherpe pen. Ik krijg het nummer A 25250, Hetty vanzelf het daaropvolgende. Na onze namen opgegeven te hebben, moeten we ons in 't bijzijn van de S.S. geheel van kleeding ontdoen, we staan naakt, worden op een rij geplaatst en door Poolsche vrouwen, daarvoor aangewezen, geheel kaal geschoren. Hier tusschendoor loopen steeds de S.S.-commandanten met een groote bulldog; we beven van angst, vermoeidheid en schaamte. We staan ten spot urenlang. Eén der beesten, anders kan ik hem niet noemen, rukt een meisje, dat naast me staat, de doeken af. Ik geef haar een teeken, dat ze maar achter ons moet gaan staan. Zoodoende kan ze zich zooveel mogelijk aan de spiedende oogen der S.S.-vandalen onttrekken.

Welk een vernedering voor ons, vreeselijk. Het zal hier niet bij blijven. Uren nog moeten wij naakt in de rij wachten. Niets laat men ons behouden, zelfs geen foto van onze naasten.

Wij krijgen een warme douche, maar moeten zoo opdrogen, geen handdoek, de ramen van het gebouw zijn alle stuk. Nu krijgen we een jurk toegesmeten, de een een dun zomerjurkje, de ander een wollen jurk. Hetty en ik boffen werkelijk, wij hebben beiden een wollen jurk met lange mouwen. Ook heb ik 't geluk een hemdje en een broekje te krijgen. Kousen zijn er niet. Schoenen, iets vreeselijks, twee linker of twee rechter, één met hooge, één met lage hak, of klompen. Toevallig heb ik passende schoenen, wel al versleten, maar ik weet nog niet, dat ik hierin kilometers moet loopen en moet werken. De honger kwelt ons, intusschen is het laat in den middag geworden. Wij kijken elkaar aan en moeten ondanks alle narigheid lachen, zoo gek zien we er uit, in deze kleeding en zonder haar. Ik heb maar één wensch, hopelijk ziet mijn man ons niet zoo, want wat zal hij dan verdrietig zijn.

Dan weer met z'n vijven op een rij, achter elkaar gaan we onder bewaking naar het werkkamp B II B in Birkenau. Het is 40 × 40 km groot. We zien niets anders dan houten barakken (blocks genoemd) en prikkeldraad. Duizenden vrouwen komen we al tegen, die naar haar werk gaan.

Ze zien er net zoo belachelijk uit als wij, alleen veel slechter en magerder. *„Hallo"*, roepen wij stiekum, *„wat zijn jullie?"* Het zijn meest Poolschen of Hongaarschen. Dan eindelijk komen we in het Lager B II B Block 29. Hier zijn ongeveer 500 vrouwen, meest Franschen, Hongaarschen of Poolschen. Dus in een blok ± 700 vrouwen. Onze Blockälteste, een dik groot manwijf, ontvangt ons tamelijk

vriendelijk. We zullen het niet zoo slecht bij haar hebben, als we maar goed gehoorzamen willen en vooral goed appèl staan. Maar tot haar spijt krijgen we de eerste dagen geen eten of drinken, 't is om een beetje te wennen.

Het is nu brandend heet, uitgeput vallen enkelen op den grond, dorst, dorst, mijn tong is intusschen uitgedroogd. Water drinken is wegens typhusgevaar verboden. Sommigen kunnen de verleiding niet weerstaan, drinken toch, maar ik weet me te beheerschen, wil in geen geval ziek worden. We mogen naar binnen op onze bedden, het zijn breede houten kribben, waarop we met 8 of 10 vrouwen kunnen liggen. Hetty ligt dicht tegen me aan, we spreken af, elkaar niet te zullen loslaten. Het is er zoo groot met zooveel menschen, allicht kun je elkaar kwijt raken. Met de gedachte aan het verre Holland en mijn goeden man val ik uitgeput in diepen slaap.

Wat hoor ik? Met schrik word ik wakker. *„Aufstehen, schnell, schneller, Saubande, Zählappell"*. De Vertreterin, plaatsvervangster van de Blockälteste, staat met een stok bij ons, slaat ons uit de bedden. Nu wordt ons geleerd, wat het zeggen wil: Zählappell. Allen op een rij met zijn vijven achter elkaar, heel stil uren blijven staan. We drukken ons tegen elkaar aan, 't is warmer. Bij voorkeur ga ik achter mijn vriendin Lotte staan, die is dik, heeft een gezelligen breeden rug en vangt zoo de wind op. Achter mij staat Hetty, het is nog zoo koud, zoo vroeg in den morgen. Als de zon opkomt, wordt het warmer, dan gaat de fluit. Het appèl is afgeloopen.

Vandaag behoeven we nog niet te werken, het is Blocksperre. Bij Blocksperre mogen we niet naar buiten, alleen naar de latrine, met niet meer dan twintig tegelijk onder geleide van den Stubendienst. (Dat zijn meisjes, die de bevoorrechte baantjes hebben, zooals blocks schoon-

houden en eten uitdeelen, zij hebben dus geen buitendienst of ander zwaar werk.) Minstens 500 vrouwen tegelijk kunnen op de W.C. Zij aan zij, rug tegen rug. 't Is er een vreeselijke stank, maar 't zal nog vaak een schuilplaats voor ons worden, als we ons duiken van het werk.

Tegen 5 uur is er weer Zählappell, maar nu nog veel scherper. De commando's in het Duitsch klinken ons nog een beetje vreemd in de ooren.

De Blockenführer zelf komt controleeren. Wij staan stokstijf en muisstil. De gehate S.S.-man komt, kijkt ons scherp aan, telt ons en als het klopt, gaat hij verder naar het volgende blok. Maar, o wee, als het getal niet klopt, moeten we allen knielen, soms urenlang, tot allen present zijn. Daar gaat gelukkig de fluit, het appèl is afgeloopen, maar wij moeten nog blijven staan, het brood wordt uitgedeeld. Wij krijgen met z'n vieren een kuch. Uitgehongerd vallen we er op aan en hoewel we de kamfer eruit proeven, smaakt het ons toch als cake. We zullen echter weldra bemerken, dat in al ons eten kamfer is verwerkt. Doch we moeten er zuinig mee zijn, daar we er morgenochtend ook mee moeten doen. Het wordt nu al donker, wij gaan in 't blok en moeten naar bed.

Den volgenden morgen klinkt het commando na het appèl: *„Rechts ab, zur Arbeit"*. We loopen kilometers onder geleide van een opzichter (Capo genoemd). In de verte zien we vlammen uit een schoorsteen hoog oplaaien. Wat zal dat zijn? Ergens bij een spoorbaan liggen baksteenen, we moeten er ieder 4 dragen. Op onze gebrekkige schoenen loopen we wel 4 km ver. Bij een huis, dat in aanbouw is, moeten wij de steenen neerleggen. Dit herhaalt zich 3 keer achter elkaar, het is haast niet vol te houden. *„Ik kan niet meer"*, zeg ik tegen Hetty, die ook moeizaam haar vracht draagt, maar zij is dapper. *„Moeder"*, zegt ze, *„je moet*

verder, zal ik het van je overnemen?" Doch dat wil ik niet, ik sleep me voort.

„Als je 't opgeeft, word je doodgeschoten", beveelt me de opzichter. We gaan nu terug naar ons lager, langs ons komen vrouwen, die gamellen met soep dragen. Wij hebben vreeselijken honger. Terug in het blok worden door de Blockälteste 40 vrouwen uitgezocht, die dagelijks soep en koffie moeten halen uit de keuken. Het is het Ess-commando, zij boffen, zijn vrij van werk en krijgen korte jasjes. Ik hoor er niet bij, ben er niet sterk genoeg voor. De soep wordt voor ons gehaald en uitgedeeld in emaille bakjes. Met z'n tweeën uit een bak, ongeveer 1 liter samen. Het is koolsoep, water met witte kool, het smaakt ons best, alleen vreeselijk weinig. Lepels hebben we niet, maar dat geeft niets, om de beurt drinken we er uit. De vreeselijke honger is nu voorloopig wat gestild, wij gaan naar buiten en staan voor het blok met elkaar te praten.

Er komen Poolsche en Hongaarsche vrouwen uit een ander blok bij ons, die lepels te koop hebben. Voor 2 plakken brood 1 lepel. Hoe zij er aan komen, weet ik niet, zeker ergens georganiseerd. Ze hebben ook lappen te koop, die ze uit de Schneiderei hebben weggenomen. Hetty en ik besluiten brood op te sparen om een lepel en ook een lap goed te kunnen koopen, daar we een broodzak en een hoofddoek moeten hebben. Het is zoo koud op 't hoofd, zonder haar.

Vanavond krijgen we ieder een stukje margarine bij de broodverdeeling, heerlijk.

Wij zijn nu eenige dagen hier en weten nog niet precies wat we niet en wel mogen doen. Het is ten strengste verboden zonder geleide op de Lagerstrasse te komen. Maar één van ons weet dit niet. Zij wandelt daar een beetje rond om eens te verkennen. Plotseling staat de Aufseherin

(een S.S.-vrouw) met een zweep in de hand voor haar en schreeuwt haar toe, dat het verboden is hier te loopen. Onze Hollandsche verstaat echter niet alles en trekt een onnoozel gezicht. Dit maakt de Aufseherin woedend. Zij gelast haar te knielen, slaat haar meedoogenloos met de zweep en trapt haar zoodanig, dat zij met bloed bedekt blijft liggen. Later moesten we haar naar de Ambulance dragen, waar ze aan haar verwondingen is overleden.

Langzamerhand wennen we aan het kampleven, meerderen van ons hebben nu al buikloop. Medicamenten zijn er niet, wij verzwakken zienderoogen.

Het wordt kouder. Lotte en ik trekken een deken stuk en binden het ons om het lichaam. Ook voor Hetty maak ik hiervan een lijfje. Het helpt, we zijn er blij mee. Maar o wee, de Blockälteste schijnt het gemerkt te hebben, zij houdt nauwkeurig bij 't appèl contrôle en vindt bij mij de lap. Ik word vreeselijk geslagen en alles wordt mij afgenomen, ook mijn nieuwe hoofddoek. Hetty heeft geluk, bij het losrukken van haar kleeren wordt niets gemerkt. Ze is erg geschrokken, vooral doordat ik geslagen werd. *„Moeder, heb je pijn?"*, vraagt ze. *„Waarom huil je niet?"* Ach, ik voel het niet. Ik houd me groot. Wij Hollanders zijn niet erg bemind, de blokoudste scheldt ons vaak uit. *„Ihr seid ja blöde Kühe"*.

De gaskamer.

Vandaag hebben we weer een moeilijken dag, lang ochtendappèl, in striemenden regen, op marsch naar de Lagerplatz, weer staan tot we door en door nat zijn. Dan moeten we in een weiland graszoden halen. Aan weerszijden van onzen weg zien we twee groote kazerne-achtige gebouwen voor ons oprijzen, omgeven door hooge ijzeren hekken. S.S.-mannen, zwaar bewapend, houden de wacht.

Wat zal dat wel zijn? Op den terugweg komen we een heel transport Hongaarsche kindertjes tegen, die voor het gebouw halt moeten maken. Maar, o schrik, zij moeten zich uitkleeden en naakt in den regen blijven staan, tot ze naar binnen worden gehaald. Die arme kinderen denken in een badhuis te komen, doch worden hier vergast en verbrand. De gaskamer is een groote ruimte, waarin honderden menschen tegelijkertijd kunnen.

Ze lijkt veel op een douchelokaal, in de zoldering bevinden zich tientallen op douches gelijkende vaporisatoren, waardoor het gas in de ruimte stroomt. De slachtoffers moeten zich ontkleeden, krijgen zeep en handdoek en verkeeren zoodoende in de stellige overtuiging zich heerlijk te kunnen verfrisschen. Zij vinden hier echter den dood. De lijken worden dan in het crematorium verbrand. Nu is het mij duidelijk, wat voor vlammen het zijn, welke ik dag en nacht zie oplaaien.

Tot overmaat van ramp gebiedt ons de opzichter een marschlied aan te heffen. Het is ons vreeselijk te moede, we sloffen verdrietig naar ons blok.

Dokter Mengel selecteert voor den dood.

Dagelijks gaan er duizenden vrouwen voor werk naar Duitschland. Onze wensch is zoo gauw mogelijk uit deze hel weg te komen.

Als we op een morgen naar ons werk gaan, zien we een meisje, gehuld in een heel dun jurkje en met de handen omhoog geheven, knielend op de sintels. Ze heeft het jurkje over haar knieën getrokken. Dit mag echter niet. Een S.S.-beul ziet het en ranselt haar met een zweep erbarmelijk af. Ze moet op haar bloote knieën liggen. 't Is haast niet om aan te zien. Maar wat geeft het in dit kamp der ver-

schrikkingen? Als we 's avonds van ons werk terug komen, zien we het arme kind nog steeds in dezelfde houding, het hoofd meer voorover en lijkbleek. Dit vreeselijke beeld heb ik wekenlang niet van mij kunnen afzetten. Het meisje heb ik nooit teruggezien.

Op een warmen middag commando: *„Snel in tempo naar blok 6, op straat uitkleeden, één voor één naar binnen".* Ik denk, dat het keuring is voor werktransport, laat Hetty voor me uitloopen. Er wordt geroepen: *„Kleeren op den rechterarm".* Zoo marcheeren we voor Doktor Mengel, den beruchten massa-moordenaar. Hij haalt er enkele magere vrouwen uit en zet ze aan den kant. Nu zijn wij aan de beurt. Hetty mag doorloopen. Even kijkt hij mij onderzoekend aan. Goddank, ik mag mee. Daar hoor ik een vreeselijk geschreeuw. Een Fransch meisje van 15 jaar wordt aan den kant gezet, haar moeder huilt, dat ze bij haar wil blijven. Een S.S.-Aufseherin slaat de vrouw in haar gezicht en zegt: *„Houd je stil, je ziet je kind wel terug".* Maar dit is een leugen, het meisje wordt met de anderen verbrand. Het was geen transport-selectie, maar een selectie voor den dood. Hetty en ik omhelzen elkaar, omdat we gelukkig voor dit onheil gespaard blijven en nog bij elkaar zijn. Zoo gaan we voort, iederen dag dat vreeselijke appèl staan, slecht gekleed bij weer en wind. Hard werken, honger en *dorst,* ik vang de regendruppels op, om mijn lippen nat te maken, want water drinken durf ik niet.

Vaak zoek ik in de mesthoopen of er nog iets eetbaars in te vinden is. Meesttijds keer ik met leege maag en handen in het blok terug.

Overgelukkig vind ik een keer een half uitje en snel er mee naar mijn vriendinnen; we eten het als een delicatesse samen op.

Ik voel me al niet meer sterk, steeds buikloop en ik val erg af. Hetty heeft vandaag koorts en is koud, toch moet zij buiten appèl staan. Ik maak me natuurlijk erg bezorgd over haar en leen 's avonds een deken van den Stubendienst, waarvoor ik mijn portie margarine moet afstaan. 's Ochtends is de koorts gelukkig wat gezakt. Het wordt weer een verschrikkelijke dag, we moeten naar de ontluizing in de Sauna. Hier weer kleeren afgeven, een heelen dag naakt staan, het is een gekakel van je welste, 1200 vrouwen van alle nationaliteiten bij elkaar. S.S.-commandant en Aufseherin slaan er met een lederen riem tusschen.

We moeten naakt knielen en op kleeren wachten. Het is al laat, we hebben nog niets te eten of te drinken gehad. Menige vrouw valt flauw, maar daar mag niet op gelet worden, ze zal wel bijkomen, anders gaat ze maar dood.

Eindelijk komen er kleeren, ieder van ons wordt iets toegesmeten, het zijn maar flarden, ondergoed was er niet meer. Mijn jurk is erg gescheurd, Hetty heeft een lap van een zomerjurk aan, verder niets meer. Ik huil van verdriet, den vorigen dag zoo'n hooge koorts en nu dit. De dekens, die uit de stoommachine komen, moeten we ook meenemen. Ik sla Hetty een deken om, wij moeten naar ons lager. Bij het blok gekomen, is het al bijna donker. Appèl staan. Tot onze schrik hooren we, dat 40 van ons zich hebben verstopt en niet zijn meegegaan. Als straf moeten we allen knielen: handen omhoog en op de handen een baksteen.

De Blockenführer staat voor ons: *„Ja"*, zegt hij, *„Einer für allen, allen für einen"*. Ik kniel vooraan met mijn gescheurde jurk, hij ziet mijn naakte buik. Ik vraag om een hemd. Hij slaat me met de zweep en zegt hoonend: *„Scheiss egal, nackter Bauch, kannst verrecken"*. Dan gaat hij voor ons staan, met een revolver op ons gericht: *„Ich hab Lust*

zum schiessen". Tot diep in den nacht moeten we zoo knielen, het is vreeselijk.

Het is al midden October, veel regen en wind. Op een ochtend na het appèl moeten alle vrouwen uit de verschillende blokken op de Lagerstrasse komen. Wij zijn angstig, wat heeft dat nu weer te beteekenen?

Daar staat de Lagerälteste met de S.S.-Blockenführer voor een galg, waaraan een jong meisje hangt. Zij heeft geprobeerd naar het stadje Auschwitz te vluchten, is gesnapt en daarna zonder pardon opgehangen.

Het is een vreeselijk gezicht. Wij moeten er langs loopen en er naar kijken. Het is bedoeld als afschrikwekkend voorbeeld voor ons.

Vrijdag 27 October wordt Hetty 16 jaar, wat kan ik haar geven? Voor 2 porties brood, die ik langzaam heb opgespaard, koop ik een warme jurk van een Poolsche, die deze uit het „Waschraum" georganiseerd heeft. Hetty is er blij mee.

Weer selectie.

Vrijdagmorgen, het is koud en mistig, na het appèl mogen we binnenblijven. Wat zal er zijn? Met spanning zitten we op onze bedden. Daar opeens: de Blockälteste schreeuwt opgewonden: *„Allen aufstehen, ausziehen, Kleider auf dem rechten Arm"*. De deuren worden streng bewaakt, niemand mag naar buiten. Zeer strenge Blocksperre, transport-selectie! Dr. Mengel met zijn staf staat voor in het blok, wij moeten naakt langs hem defileeren. Hetty voor me uit, ik zie haar gaan en ben blij, dat zij nog in zoo'n goede conditie is.

Opeens...... ik voel een klap in mijn gezicht, ik word opzij gesmeten. Ik gil: *„Mijn kind, ik moet mee!"* Maar Dr. Mengel staat voor me, de zweep omhoog: *„Maul*

halten!" Zijn oogen fonkelen. Ik krimp vol schrik in elkaar. Men sluit mij met nog ongeveer 50 andere vrouwen in de kamer van de Blockälteste op, allen zijn wij erg mager en slap. Ik loop naar het raampje en zie nog juist, hoe Hetty aan den arm van een andere vrouw met een ongelukkig gezichtje het blok verlaat. Zal ik haar ooit weerzien? Ik vrees! Bij die gedachte doet mijn hart pijn. Het blok is leeg, alle vrouwen zijn op transport, plaats van bestemming is onbekend.

Wij, de 50 achtergeblevenen, weten wat met ons zal gebeuren, wij zullen wel door de pijp gaan. Er heerscht een vreeselijke stemming, huilende, jammerende vrouwen, ontzettend! Ik ben als versteend, kan niet huilen of spreken.

Er komt een S.S.-man, een vrouw schreeuwt: *„Nu worden we gehaald!"* en zij valt dood neer. Maar de S.S.-man stelt ons gerust en zegt, dat er over enkele dagen een transport zal gaan voor de zwakke vrouwen, die licht werk kunnen verrichten, ook naar Duitschland. Eenigszins gerustgesteld ben ik nu, wie weet, gaan we de anderen nog achterna en zal ik Hetty nog weerzien.

We krijgen vanmiddag goede soep met vleesch er in, maar ik kan toch niets door mijn keel krijgen. In het blok terug, mogen we op onze bedden liggen en hoeven niet meer te werken.

Na 2 dagen verlaten we werkelijk, na het avondappèl, het lager B II B. Ondanks de koude wind zijn we erg opgewekt, eindelijk zullen we dan ook op transport gaan. We loopen met nog honderden vrouwen eenige kilometers, komen langs de spoorbaan, maar geen trein te zien.

Intusschen is het donker geworden, onze moed zakt...... Wij komen in het A-lager. Daar voor de Sauna houden we stil. Er staan al honderden vrouwen voor het gebouw, zij zijn uit Theresiënstadt gekomen en gaan ons voor.

Alweer uren wachten in de kou, het kost ons ponden van ons kleine gewicht. We staan bibberend heel dicht op elkaar.

In de verte zien we naakte mannen loopen, ze zijn uit de ziekenbarak. Ze moeten in den Poolschen winternacht buiten blijven. Den anderen morgen liggen de meesten half of heel bevroren op den grond. Ze worden door de S.S.-bandieten op wagens gegooid en naar de crematoria, waarvan er verscheidene zijn, gereden om verbrand te worden.

Steeds selectie.

Wat er binnen gebeurt, is voor ons een raadsel, eindelijk worden we door de deur geduwd, ik hoor weer dat vreeselijke commando: *„Ausziehen, Kleider auf dem rechten Arm"*. Ik weet genoeg: „Selectie". Veel vrouwen gaan voor me, dikke, magere, groote, kleine, het wemelt me voor de oogen. Dan nog plotseling sta ik voor den S.S.-man, hij kijkt me onderzoekend, doordringend onder de scherpe lamp aan, een tik op mijn hoofd, ik lig er weer naast. Een stoet vrouwen gaat door. Nu behoor ik bij het uitschot. Ben ik dan al zoo vermagerd?, gaat het door me heen.

Wij staan apart, onze nummers worden opgeschreven, wij zijn ingesloten en worden door de S.S. bewaakt. Twee vrouwen springen uit het raam, gooien zich tegen de electrische draad en zijn op slag dood. Ik kan het ook wel doen, maar heb niet den moed. Laat gebeuren, wat er wil, vrijwillig ga ik niet den dood in.

Edith, een goede kennis van me, is ook bij me, zij moest twee dochters afstaan, van 15 en 18 jaar. Wij troosten elkaar en worden vriendinnen, wij bereiden ons op het ergste voor.

Het is nacht, de deur gaat open, ik word met nog 500 andere vrouwen naar het zoogenaamde „Krätze-(schurft)-

Block" gevoerd. Dit is een afschuwelijk blok, omgeven door een hooge muur, geheel van de andere afgesloten. Er is geen licht, dus in het donker moeten we een slaapplaats zoeken. Edith en ik houden elkaar vast en kruipen ergens bij een vrouw onder de deken. We zijn koud en stervensmoe. Muizen en ratten loopen over ons heen, de vrouwen gillen en huilen, het is schier ondraaglijk. Van slapen geen sprake, wij hebben allen dezelfde gedachte: morgen zal ons laatste uur geslagen zijn.

Tegen den morgen komt de Blockälteste gehaast en zenuwachtig bij ons, roept enkele nummers op, waar ook ik bij ben. Gauw hier uit, naar Block 4a, daar moeten we appèl staan, wij weten niet, wat het beteekent. Ongeveer 10 minuten later zien we een vrachtauto voor het Krätzeblock stil houden en tot onze groote schrik worden zij, die daar achtergebleven zijn, op de auto geladen en naar het crematorium gereden. Dus wij, 150 vrouwen, zijn voorloopig gered, vermoedelijk hebben we dat aan de Blockälteste te danken. 4a Is een „Schonungsblock", dat beteekent, dat we er voorloopig niet behoeven te werken. Edith en ik zijn steeds bij elkaar.

Weken gaan voorbij, ik voel me ellendig, ik heb nog steeds buikloop. Brood hebben we nu genoeg, wij kunnen haast niet eten, wel hebben we dorst en water is er niet. Wasschen doen we ons 's morgens in de sneeuw. Het ongedierte, vooral kleerluizen, plaagt ons vreeselijk.

's Nachts moeten we naar buiten onze behoefte doen, ik moet wel 4 keer per nacht op de „Kübel". Een jonge vrouw, die pas bij ons was, doet het ongelukkigerwijze naast de emmer, zij is koortsig en ziek en wordt op slag door den Poolschen wacht doodgeslagen. Het is vreeselijk koud. De electrische draad is dichtbij, zal ik de stap wagen? (Die gedachte laat me niet los).

Op een ochtend wil ik naar het waschruim, ik gap een emmer van den Stubendienst om te probeeren water te halen. In het waschlokaal staat een Poolsche vrouw, zij smeert een boterham met dik margarine en vleesch. Vleesch?, mijn verlangen! Ik staar er naar met open mond en voel mijn oogen groot worden. Plots draait de vrouw zich om en schreeuwt: *„Was willst Du, Schmuckstück?"* Ik stotter: *„Wasser holen"*. *„Ist kein Wasser"*, brult ze me toe, gooit me op den grond, de emmer achterna. Huilende kom ik buiten, Edith wacht me op. *„Wat is er?"* Ik snik: *„Ik heb een boterham met vleesch gezien! Je kunt je voorstellen, wat dat beteekent"*.

Een enkele keer per week ontvangen we één plak worst, die door ons uitgehongerden als een heerlijke tractatie wordt beschouwd.

Een keer wil ik het tot den anderen dag bewaren, alleen om dan iets extra's bij 't droge brood te hebben. Ik stop het in mijn broodzakje naast mij. 's Nachts word ik wakker, neem het plakje er uit, ruik er aan, heerlijk, en leg het weer weg. Toen ik 's morgens wakker werd, betrof mijn eerste gedachte het plakje worst. Ik wil het uit mijn broodzakje nemen, maar kan het niet vinden. Tot mijn groote schrik zie ik, dat een rat een klein rond gaatje in mijn broodzakje heeft gebeten en het er uit heeft gehaald. Een vreeselijke teleurstelling.

Edith wordt ziek, heeft hooge koorts. Ik wil, dat ze naar de Ambulance gaat. Maar de angst om vergast te worden, is groot, want iedere week komt Dr. Mengel in de ziekenbarak, om die vrouwen uit te zoeken, die in zijn oogen te mager zijn om verder te leven.

Ondanks alles breng ik Edith er heen. Zij heeft 41° koorts en wordt dadelijk in het Revier (Ziekenbarak) opgenomen. Ook ik voel me steeds slapper worden, toch sleep ik me verder voort. Ons lager wordt leeggemaakt, wij verhuizen naar het Zigeunerlager. De eerste nachten slapen we zonder dekens, het is vinnig koud. Over 't algemeen is het hier beter, dan in het A-lager, er is water en de bloks zijn helderder. Ik ben nu in Blok 12 met nog zeer weinig Hollandsche vrouwen, tusschen Poolschen, Hongaarschen, Italiaanschen en Franschen.

Intusschen gaan er nog steeds werktransporten naar Duitschland. Twee keer was ik nog bij de selectie, maar niets hoor, ik ben nu volkomen „arbeits-unfähig". 's Nachts kan ik bijna niet meer slapen, heb steeds buikloop en braak veel. Het vriest, dat het kraakt, ik ben altijd vreeselijk koud. Toch moeten wij nog uren appèl staan, 's morgens en 's avonds. Het duizelt me en ik kan bijna niet meer op mijn beenen staan. Met moeite kom ik op mijn bed.

Morgen, 1 December ga ik naar de Ambulance. Directe opname, 40° koorts. Het kan me niets meer schelen, wat er ook gebeure. Een verpleegster brengt me naar Block 18, het z.g. Durchfallblock.

Achter de barak liggen twee doode vrouwen in de sneeuw. Ik deins terug. Ach wat, denk ik bij me zelf, niet sentimenteel zijn. In het Waschraum van de ziekenbarak word ik door de verpleegster met heerlijk warm water gewasschen. Fijn, het doet me zoo goed. Naakt kom ik de ziekenzaal binnen, een Poolsche dokteres, ook een gevangene, onderzoekt me. Haar diagnose is: totaal verzwakt, bevroren voeten, buikloop. Een verpleegster brengt mij naar een bed, waarin al een vrouw ligt. Toevalligerwijze is het ook een Hollandsche. Dadelijk voelen we sympathie voor elkaar. We praten een beetje, zij heet Jo en ik ben

Ro. De eerste dagen heb ik nog flink koorts, slaap veel en heb geen interesse voor mijn omgeving. Geleidelijk zakt de temperatuur, ik herken bekende gezichten van mijn transport. De vrouwen zijn erg vermagerd en bleek. Zelf weet ik niet, hoe ik er uit zie, een spiegel bezit ik niet. Nog steeds heb ik buikloop in hevige mate, 't wordt dysenterie. Ook Jo is tamelijk ziek, maar we hebben gezelligheid aan elkaar.

Zij vertelt nu van haar man, Jos, die met haar in Auschwitz is gekomen, een jaar geleden, en van wien ze nooit iets heeft gehoord, evenals van haar 4 kinderen, die in Holland zijn ondergedoken. Vanzelf vertel ik van Hetty en mijn man, over wie ik groote zorgen heb.

Rondom ellende.

Jo is een sterke, lieve vrouw, ze geeft me veel moed. Als ik onrustig ben en niet kan slapen, legt ze haar groote hand op mijn hart en ik slaap kalm in. We hebben beiden erge honger en praten veel over eten en koken in gedachten de heerlijkste gerechten. Veel vrouwen en jonge meisjes sterven om ons heen, zij sterven meestal heel kalm, volkomen uitgeput. Ik wil niet dood, zeg ik tegen Jo, ik ben toch nog jong en houd van het leven. Maar Jo is pessimistisch en bang, dat ze niet meer gezond wordt. Die arme heeft steeds nog hooge koorts en ontzettende buikloop, denkelijk buiktyphus. De dokter zegt niets en ik mag bij haar in bed blijven. Zuster Clawa, een dikke, blonde, Russische verpleegster, is erg lief voor ons, af en toe krijg ik van haar een extra schep soep. Ik knap al weer iets op en 's avonds sta ik wel eens op, om mijn stijve beenen te bewegen. Dan ga ik naar verschillende Hollandsche vrouwen aan bed, om hen een beetje op te beuren

en hun moed in te praten. Het is gelukkig warm in het blok, buiten is 't vreeselijk koud, dikke ijsbloemen bedekken de ramen. Het vriest wel 40°, ik hoor de wind razen. Als ik maar niet terug moet in 't werkkamp, is mijn bede.

Op een morgen komen nieuwe patiënten binnen. Ineens herken ik Edith, zij komt uit een andere ziekenafdeeling. Zij is nog maar een schim. Enkele dagen nadien sterft zij, totaal uitgeput.

Ook Lutte, mijn oude vriendin, is in onze afdeeling. Zij is erg mishandeld, heeft in het „Aussenkommando" in de sneeuw bij de Weichsel moeten graven, door honden achtervolgd, en als zoovelen kon ook zij 't niet volhouden.

Jo verlangt vreeselijk naar aardappels, brood kan ze niet meer eten. Ik koop voor haar bij de verpleegster een beker aardappelnat met kleine stukjes aardappel er in, voor een portie brood.

Nu ben ik al vijf weken hier, gelukkig nog steeds te zwak om in het werkkamp terug gestuurd te worden. De dokter heeft een beetje medelijden, ik weeg nog maar net 70 pond. Het is midden Januari, er gaan nog steeds transporten naar Duitschland. Van 't front weten we niets, zijn de Russen al dichtbij?

19 Januari. De Blockälteste komt binnen. Alles wat maar eenigszins loopen kan, moet op transport mee naar Duitschland. Wat zullen wij doen, we hebben niets dan een dun hemd aan? De dekens scheuren we kapot, om de stukken om borst en beenen te binden. We zien er rampzalig uit. Jo kan niet tot de deur komen, ik moet haar naar bed brengen. Buiten ligt de sneeuw wel een meter hoog. Rijen vrouwen, in lompen gehuld, trekken voorbij. Het heele kamp wordt geliquideerd.

De S.S.-officier roept: wie niet minstens 40 km loopen kan, gaat terug in het blok. Ik aarzel niet lang, maak

rechtsomkeert en kruip weer bij Jo in ons bedje. *„Ik blijf bij je, wat er ook gebeure"*, zeg ik tegen haar. *„Ro, je moet mee, je weet niet, wat ze van plan zijn met ons te doen, misschien wordt de boel in brand gestoken"*. Toch zeg ik vastberaden: *„Liever in bed sterven, dan in de sneeuw doodvriezen of neergeschoten te worden"*.

Zuster Clawa is ook gebleven, wij zijn verwonderd, zij is toch sterk en goed gekleed. Maar zij knikt ons geheimzinnig toe en zegt: *„Blijven, denk aan onze kameraden, die misschien op komst zijn"*.

's Avonds laat komt de Lagerälteste nog eens. Ze is erg gejaagd en roept: *„Alle Frauen müssen auf der Lagerstrasse antreten"*. Onze schrik is geweldig. Ik draai me om, druk me dicht tegen Jo aan en zeg haar gedecideerd: *„Ik blijf bij je, ik ga niet mee, afgeloopen!"*

De Duitschers zijn gevlucht.

Den volgenden morgen komt zuster Clawa opgewonden binnen, roepend: *„De Duitschers zijn gevlucht, wie kleeren wil hebben, staat op. In blok 29 staat het magazijn open"*. Wij huilen van vreugde. Jo en ik omhelzen elkaar, woorden kunnen we niet vinden. Maar nu vlug handelen. Ik spring uit bed, kom buiten, kan haast niet op de beenen blijven staan, ik ben nog zoo zwak en de weg is spiegelglad. Toch moet het, aan de armen van een collega loop ik voorzichtig naar Blok 29. Kleeren volop, wij zijn net gek. Uit andere bloks zijn al meer vrouwen gekomen. Jurken, ondergoed en mantels, wat ik eenigszins dragen kan, neem ik mee, de zieken zullen er blij mee zijn. Ik trek zoo'n beetje alles over elkaar aan, ook schoenen, groote bergschoenen, met drie paar sokken er in, heerlijk warm.

Vol trots kom ik terug in 't blok. De vrouwen zijn net razend, ze rukken mij de kleeren uit de handen. Ik ben blij, dat ik ze helpen kan.

Jo zegt verstandig: *„We moeten zien, dat we wat te eten krijgen. Wie zal voor ons zorgen als de keuken weg is?"* Zij is zoo zwak en koortsig, helaas kan ze niet opstaan. Ik zal wel zorgen, loop naar buiten en zie vrouwen met brood.

Mannen uit het mannenkamp zijn er ook, zieken, die achtergebleven waren, met bleeke gezichten en hongerige, groote oogen in vreeselijke kleeding. Zij hebben het prikkeldraad doorgeknipt en rennen naar de Brotkammer.

Zoo goed en zoo kwaad als het gaat loop ik hen achterna. Het is hier een dorado: brood, meel, gries, macaroni, havermout, van alles is er nog. Ik neem vlug een leege zak van den grond en doe er van alles in. Maar, hoe krijg ik het weg? Het is haast te zwaar voor me. Niemand kan helpen, iedereen heeft met zich zelf te doen, de een stoot den ander weg. Ik trek de zak door de sneeuw en kom hijgend, bijna zonder adem, bij Jo terug. Zij verstopt alles onder de matras. Ik ga nog een paar keer, tot ik op 't laatst 10 brooden heb. Nu is er voorloopig genoeg, ik kan ook niet meer, moet nu naar bed.

Midden in den nacht word ik door een vreemd geknetter wakker. Ik zie een groote brand, ongeveer 100 meter van ons af. Ik sla een deken om en loop naar buiten, waar al meer vrouwen zijn. Het is „Bresinski", de goederenopslagplaatsen, welke de Duitschers in brand hebben gestoken. Als maar geen vonken hier op aan waaien, onze houten barakken geraken zoo gauw in brand. Angstig kijken wij naar de lucht, maar het is een wonder, 't is gelukkig windstil, een klare, heldere vriesnacht.

Het begint te dagen, wij gaan gerustgesteld naar ons blok terug.

Er is veel werk in het blok, bijna alle verpleegsters en doktoren zijn op transport. Een Poolsche dokteres is gebleven, zij heeft het zinkende schip niet willen verlaten. Ik bied haar mijn hulp aan, zij is er blij mee. Nu krijg ik het druk.

Den volgenden morgen ga ik met een kleine Française, Madame Sacha, nog eens voor levensmiddelen uit. Wie niet kan organiseeren, moet sterven van den honger. Wij maken van een stoel een sleetje en gaan op weg naar de S.S.-cantine.

Wat een schrik, op de Lagerstrasse liggen massa's doode vrouwen, met bloed overstroomd, vastgevroren aan den grond. Het zijn zij, die niet mee konden komen bij het laatste transport. Later heb ik vrouwen gesproken, die dezen doodentocht hadden meegemaakt en overleefd. Zij vertelden: De S.S.-ers fietsten steeds langs de colonne, dreven de vrouwen tot spoed aan. Degenen, die uit de rij liepen of niet vlug genoeg mee konden komen, werden zonder pardon neergeschoten. Nadat ze ongeveer 4 km geloopen hadden, nam de S.S. de vlucht, de overgebleven vrouwen kwamen in Auschwitz terecht, waar onze mannen al vrij waren en hen liefdevol opnamen.

Madame Sacha en ik komen, na een half uur door de sneeuw geloopen te hebben, bij de S.S.-barakken. Het is te zien, dat de Duitschers overhaast de vlucht hebben genomen. Uniformen liggen op den grond, hun bedden in wanorde verlaten. Hier staan nog koppen met koffie, daar een pan met spek, kortom een rommel van je welste.

In de cantine zijn al meer vrouwen en mannen bezig te organiseeren. Ongelooflijk, hoeveel heerlijke dingen er nog zijn, suiker in overvloed, zuurkool in blik, bergen havermout, vleesch, conserven, zelfs levende visschen in

een bassin. Terwijl wij ziek waren van den honger, heeft de Duitsche S.S. in weelde gebaad.

Wij eten nu, wat eetbaar is, handen vol suiker, *suiker,* welke we al dien tijd van gevangenschap niet geproefd hebben. Wij zijn net kleine kinderen, zoo gulzig.

We pakken ons sleetje vol, zoo goed als het kan. Wij zijn nog zoo zwak, maar wij willen toch zooveel mogelijk ook voor onze kameraden meenemen. Terug door de sneeuw is het moeilijk, tegen een scherpe koude wind en sneeuwstormen in, maar wij moeten vooruit, en als men wil, kan men veel.

Eindelijk, oververmoeid en hijgend, komen we terug. Maar, o wee! De Blockälteste neemt ons onze buit af. *„Het is te veel voor jullie"*, zegt ze. *„Jullie zullen er te veel van eten en ziek worden"*. Met een zakje suiker en een zakje havermout moeten we ons tevreden stellen. Jo is dolblij met de suiker, het is zoo goed voor haar hart. Gauw kook ik een papje voor ons.

Er heerscht nu een opgewekte stemming onder ons. Ik voel me sterker worden en wil van alles doen, toch heb ik nog zorgen. Hoe lang zullen onze levensmiddelen reiken, als de Russen nog niet komen? Nog veel van onze vrouwen sterven van honger en uitputting. Ik help de dooden wegdragen; er zijn er zoo veel. Het lijkenhuisje is zoo vol, dat we ze zoo maar in de sneeuw kiepen.

Dagelijks komen mannen uit Auschwitz geloopen, om naar hun vrouwen te zoeken; enkelen van hen hebben het geluk elkaar te vinden. Van mijn man weet niemand iets, waarschijnlijk is hij op werktransport naar Duitschland gegaan.

27 Januari. Het is een drukke dag vandaag. Jo heeft erge pijn, haar hart wordt zwakker. Ik heb angst om haar, zal zij de thuiskomst nog halen?

De Russen, de bevrijders, zijn er.

Midden in den nacht worden we opgeschrikt door zware voetstappen. Een groote man met een brandende kaars komt binnen...... Gegil...... Een Russische officier!! Ik spring uit bed en vlieg hem spontaan om den hals. Hij lacht. Wat hij zegt, versta ik niet. De anderen worden ook wakker, zij lachen en huilen tegelijk van blijdschap.

De Rus ziet er prachtig uit, hij heeft een witte leeren jas aan met bont gevoerd, een witte bontmuts op. Hij vertelt, dat hij de voorpost is. De manschappen zijn in aantocht. Ik ben erg opgewonden, kan van louter geluk niet slapen. Jo beseft het amper, zij kreunt van pijn.

Al tijdig sta ik op, verzorg de zieken in mijn Stube. Er zijn nog op 't oogenblik 52 vrouwen van 12 verschillende nationaliteiten.

Buiten is veel lawaai, de Russen komen op wagens met kleine paardjes er voor. Wij krijgen nu veel bezoek van officieren en manschappen. Zij schudden hun hoofden over zooveel ellende, wij zijn ook nog maar schimmen.

De majoor belooft ons gouden bergen. *„Jullie komen spoedig uit deze ellende in een groot ziekenhuis, krijgen goed eten en fijne kleeren".* Onze vreugde kent geen grenzen, maar langzamerhand beseffen we, dat het wel niet zoo gauw zal gaan. De spoorbaan is vernield, auto's zijn er niet, overal hooge sneeuw, dus vervoer is onmogelijk. Het eten komt nu weer uit de keuken, Poolsche en Hollandsche koks zijn nu aan het werk. Wij krijgen goede soep en een toespijs van gries of gort. Soms is er ook pudding. Ik eet wat ik kan, onmogelijk groote porties. De meeste zieken kunnen maar heel weinig meer verdragen.

Vandaag is een paard naast ons blok doodgeschoten. Mannen zijn er vlug bij, om het te villen. Ik krijg de lever

en loop er gauw mee weg, telkens een hap er van nemend, rauw en warm nog. De rest bak ik in een pannetje, het smaakt ons heerlijk.

De eerste dagen blijft het zoo, de Russen komen en gaan. Veel Poolsche vrouwen trekken op eigen risico naar huis, we zijn toch vrij? Maar wij Hollanders moeten geduld hebben. Het is toch nog oorlog en ons Vaderland is zoo ver.

Jo is stervende, het goede eten helpt haar niet meer. Nu heb ik ook aardappels voor haar, maar helaas het is te laat. Met de namen van haar man en de kinderen op de lippen sterft ze in mijn armen.

Mijn liefste vriendin uit het kamp gaat van me heen.

Ik ben erg verdrietig, voel me nerveus en slap, ook heb ik weer buikloop. Het is te veel voor me.

Toevallig ontmoet ik 3 Hollandsche meisjes, die in een Blockältestenstube wonen en voor zich zelf zorgen. Zij noodigen mij uit bij hen te komen wonen. Het lokt me erg, zij hebben het gezellig, goede bedden en een warme kachel, waarop we kunnen koken. Ik wil het nog even overleggen, het is zoo moeilijk om de zieken in den steek te laten.

Maar het Poolsche Roode Kruis uit Auschwitz zal verpleegsters sturen. Als ik op het punt sta om te vertrekken, komt een man binnen, hij vraagt naar Jo. Het is haar man. Hij komt uit Gleiwitz haar zoeken. O, welk een verdriet, ik moet hem het treurige bericht mededeelen.

Nu weerhoudt mij niets meer. Ik ga naar blok 25 naar Beppie, Meta en Fieke. Een tijd van heerlijke rust breekt voor me aan. Ik kan slapen zoo lang ik wil en hoef niets te doen. De meisjes hebben goed georganiseerd. Beppie is erg flink, een klein, slank vrouwtje, met dikke roode wangen en donker kroeshaar. Zij is ons huismoedertje, kookt heer-

lijk, maakt de lekkerste gerechten van weinig ingrediënten. Fieke, de jongste, wordt door ons allen verwend. Ik houd veel van haar, zij lijkt op mijn dochter Hetty.

Wij voelen ons hier rustig, maken het ons zoo gezellig mogelijk. Poolsche boeren en ook Russen komen in onze hut, brengen vaak heerlijke dingen voor ons mee, zooals spek en eieren. Ook halen we nog dagelijks eten uit de keuken.

Het is 15 Februari. Het lager wordt opgeruimd, de zieken gaan allen op wagens naar het ziekenhuis in Auschwitz. Wij besluiten voorloopig in onze hut te blijven. Wij weten, transport is vooreerst onmogelijk en in Auschwitz zijn we onder de zieken, waar het gevaar voor besmetting groot is. Tegenover ons in een blok wonen nog 6 Hollanders. Dus wij blijven met 10 menschen achter in dat groote Birkenau, de hel, waaruit we, nog kort geleden, zoo graag weg wilden. Wel hebben we contact met Auschwitz. Iedere week gaat er een van ons naar toe, om te informeeren of er transporten gaan, dat willen we natuurlijk niet verzuimen. We hebben het gezellig met elkaar, voorloopig zijn er nog genoeg kolen en hout en ook voldoende levensmiddelen. Licht is er niet, zoodoende zitten we 's avonds bij het open vuur elkaar veel te vertellen over wat ons nog in Holland zal wachten en wat we zullen doen, als we terug komen. Nu kunnen we plannen maken, maar het komt zoo heel anders uit.

Het is nog erg koud: de bekende Poolsche winter. Hij duurt zoo lang. Uit den vijver bij de keuken halen we dagelijks water. Het is een heel karwei: eerst het ijs kapot slaan en dan het water met emmers uitscheppen. Maar we worden sterker en kunnen heel wat.

's Nachts hooren we kanongebulder. Het front is nu dichtbij. Het maakt mij een beetje zenuwachtig, ik denk er

over naar Auschwitz te gaan. Beppie en de anderen hebben nog niet veel zin. Ze zeggen met recht, wij komen nog gauw genoeg bij de massa, vooreerst zijn we toch nog niet in Holland.

Op 18 Maart komt de Poolsche politie en gelast ons den volgenden dag naar Auschwitz te gaan, omdat er 50.000 Duitsche krijgsgevangenen in het kamp zullen worden ondergebracht. We bakken den volgenden morgen nog gauw wat koekjes op het kacheltje, nemen noode afscheid van ons kamertje en gaan op weg naar Auschwitz.

Nog eenmaal werpen we een blik op het eens zoo gehate en nu verlaten Birkenau, waar millioenen weerlooze en onschuldige menschen zijn doodgemarteld, vergast en verbrand door de nationaal-socialistische sadisten.

We laten het nu voor goed achter ons.

Nu komen we in Auschwitz. Dit martelaarskamp heeft nog een bijzondere folterkamer, n.l. het experimentenblok. Hierin verbleven honderden vrouwen, die niet behoefden te werken en tamelijk goed eten kregen. Zij echter konden ieder oogenblik weggevoerd worden naar de operatietafel, waar op hen alle denkbare en ondenkbare proeven werden genomen. Het is onnoodig te vertellen, dat van deze vrouwen nagenoeg geen enkele is overgebleven. Zij, die zijn overgebleven, zijn geschonden voor heel haar leven.

In Auschwitz was een afzonderlijk blok voor tweelingen, op wie bloedproeven werden genomen.

Als amusement voor den S.S.-commandant was er een speciaal blok met Hongaarsche dwergen.

De zigeuners, die in dit kamp kwamen, werden allen direct na aankomst vergast.

Op transport.

Een nacht in Auschwitz, den volgenden morgen onmiddellijk op transport naar Kattowitz. Wij blijven met z'n

vieren bij elkaar. Kattowitz is een groote industriestad, welke tijdens den oorlog veel geleden heeft. Wij vinden na lang zoeken het kamp waar we zijn moeten, melden ons bij de autoriteiten en krijgen een leuk klein houten huisje voor ons 10 Hollanders uit Birkenau als verblijf aangewezen.

Het is hier in het kamp, waar ± 800 Hollanders zijn, een gezellig leven; mannen, die tijdens den oorlog in Polen gewerkt hebben, enkele gezinnen met kinderen en krijgsgevangen officieren. Wij allen willen zoo spoedig mogelijk naar ons Vaderland, maar het zal nog wel een tijdje duren.

We leven nu vrij, gaan af en toe de stad in. Het is voor ons een eigenaardige gewaarwording, goed gekleede en verzorgde menschen te zien. Wij zien er vanzelfsprekend armoedig uit, sommige mannen nog in hun gestreepte kampuniformen. Ik loop in mijn grijze mannenbroek met heel zware, groote schoenen aan, een mantel, die me ook veel te lang is, maar hij is ten minste schoon en niet kapot.

Het eten, dat we van de Russen krijgen, is tamelijk goed, maar niet voldoende. Toch weet ik me weer te helpen, eet stiekum met de mannen mee en later nog eens met de vrouwen.

Paschen (1 April) gaan alle Hongaren en Hollanders op transport naar Chernowitz. Het is een heerlijke reis, wel in goederenwagens, maar nu met open deuren! Wij zijn met ongeveer 30 personen in den wagon. Er heerscht een opgewekte stemming. De „treincommandant” deelt iederen dag brood en suiker uit, welke artikelen we van de Russen krijgen. Wij rijden door het mooie Poolsche landschap, heel anders dan bij ons, prachtig wild natuurschoon, afwisselend bergen en groene met bosch omzoomde weiden, waar koeien grazen. Het zijn opvallend leelijke koeien, geel-grijs van kleur, waaraan het vleesch nogal

ontbreekt. We komen langs steden, welke ons door de oorlogsberichten met name welbekend zijn. Zij zijn meestal erg geteisterd. Door de gezelligheid onder elkaar en door het afwisselende natuurschoon is de reis niet vervelend.

Na 6 dagen komen we in Chernowitz aan, bepakt en bezakt gaan we in optocht door de stad. Overal aan alle hoeken der straten staan menschen met maisbrood, eieren, thee en zelfs appels! Heerlijke appels! Beppie, Meta, Fieke en ik hebben ieder een dikke appel in de hand, gaan er mee voor een bakkerswinkel op een stoepje zitten. Wij krijgen van een dame witte broodjes, de eerste na al die jaren. Werkelijk, het lijkt ons een schilderij.

Het wordt middag, voordat we in de kazerne zijn, waar we wezen moeten. Maar hier bevalt het ons niet. Italianen, Grieken, Hollanders, mannen en vrouwen, alles bij elkaar. Wij willen er niet blijven, maar het is verboden uit de kazerne te gaan. Russen houden de wacht. Toch laten we ons niet afschrikken, klimmen over een hek en zijn buiten.

Het is Zondag, wij gaan naar de stad. Ook Chernowitz is erg geteisterd, maar het is er bijzonder mooi, heuvelachtige straten en mooie gebouwen. Op straat maken we kennis met een dame, die ons uitnoodigt bij haar te komen eten. Het is een evenement voor 't eerst weer na langen tijd aan een gedekte tafel bij een familie te mogen eten.

Bij deze aardige familie gaan we vaak op bezoek, slapen er ook af en toe en genieten van het zoo lang ontbeerde gezinsleven.

Maar op een dag kan Fieke niet meer mee op onze tochten, zij voelt zich niet goed, heeft koorts en vreeselijke buikloop. De dokter kan de ziekte nog niet vaststellen.

Den volgenden morgen ga ik naar de markt, waar alle soorten levensmiddelen te koop zijn, maar wij hebben geen roebels. Om dus iets van al die heerlijkheden machtig te

kunnen worden, verkoopen we een deel van onze kleeren, iederen dag iets anders. Ik word als handelsvertegenwoordigster aangewezen, verkoop van Meta een trui, van Beppie kousen, van mij een hemd, kortom alles, wat we kunnen missen. Voor de roebels koopen we wittebrood, eieren en boter. Eten is nog één van onze voornaamste en meest geliefde bezigheden, helaas weten we maar al te goed wat honger beteekent.

Fieke is erg ziek; in overleg met den dokter brengen we haar naar het Landesspital (stadsziekenhuis). Zij heeft buiktyphus. *(Terwijl ik dit schrijf, weet ik niets naders van haar, we moesten haar achterlaten.)*

20 April. Bevel: *„Alle Hollanders op transport"*. Wij trekken 's avonds in optocht, met onze rood-wit-blauwe vlag voorop, de stad door naar het station, nagewuifd door de bevolking. Het waren gezellige dagen in Chernowitz. Menige jonge man laat er een vriendinnetje achter, die hem noode ziet vertrekken. Ook ik heb er veel vrienden gemaakt, die ik steeds dankbaar zal blijven voor hun gastvrijheid. Waar de reis heen gaat? Niemand weet het, de één zegt Odessa, de ander weer Moermansk.

Van het oorlogsgebeuren hooren we niets meer, maar denken, dat 't wel goed gaat.

Het wordt een fijne reis, een schitterend landschap, afwisselend bergen en dalen, eigenaardige leemen huisjes met stroodaken. 't Schijnen meest boerderijtjes te zijn met opvallend veel kippen, maar we zien zeer weinig koeien, waarschijnlijk tengevolge van het oorlogsgebeuren. Aan ieder station staan de boerinnen, armoedig gekleed, om eieren te verkoopen of tegen textiel te verruilen. Het weer is warmer geworden, we kunnen kleeren missen en ruilen ze tegen eieren en wittebrood.

Acht dagen zijn we onderweg. Het verveelt ons niet, alleen de luizen plagen me vreeselijk. Aan de route meen ik te kunnen zien, dat we toch naar Odessa gaan. Op een vroegen ochtend komen we dan ook op een groot station aan, dat inderdaad Odessa blijkt te zijn. Voor het enorme station staan autobussen, die ons naar onze aanstaande verblijfplaats zullen brengen. We rijden door de mooie stad met prachtige gebouwen. Ook hier is door het oorlogsgeweld veel vernield. Ons nieuwe verblijf is een voormalig sanatorium, schitterend gelegen in een groot park dicht bij de Zwarte Zee.

De eerste vereischte is: naar de ontluizing. Heerlijk, weer een warme douche. Nieuwe bovenkleeren zijn er niet, wel ontvangen we van twee jonge Russen hemden en directoires.

Daarna krijgen we een mooie groote slaapkamer voor 10 vrouwen. Ook hier mogen we het kamp niet uit. Dichtbij is een kamp met Engelsche krijgsgevangenen uit Duitschland. Al gauw zijn ze bij ons, om vriendschap met ons te sluiten. Wij profiteeren extra hiervan, want we krijgen chocolade en sigaretten van hen, een luxe, welke we in jaren niet gekend hebben.

Na enkele dagen neemt het Engelsche Roode Kruis de verzorging van ons op zich. We krijgen af en toe een heerlijk pakket en dagelijks een flink plak chocolade en 20 sigaretten. Door de Radio hooren we de berichten over den toestand in Holland, niet veel goeds. Hongersnood in de steden. Hoe groot ook ons verlangen is naar het verre Vaderland, naar hen, van wie we zoo wreed moesten scheiden, liever willen we nog hier blijven, om maar geen honger meer te lijden. Iederen morgen maak ik een wandeling naar de zee. Op een rots gezeten geniet ik van de heerlijke frissche zeelucht, het mooie landschap in mij

opnemend. Dan pas besef ik volkomen de vrijheid, vergetend het groote leed, de groote ellende, welke mij door de slechtsten der slechten is aangedaan. Het schoone hier te mogen genieten is een kleine vergoeding voor het geledene. Alleen kwelt mij steeds dezelfde gedachte: waar is mijn man, mijn kind? Waren zij maar bij mij hier. Zal ik ze ooit weerzien? Ik hoop, wie weet......?

Wij zien er bijna allemaal best uit. Mijn gewicht, dat amper 70 pond was, is reeds weer sterk toegenomen.

Af en toe ga ik met de tram naar de stad. Zaken zijn er niet meer, maar op de markt is alles te koop tegen fantastisch hooge prijzen. Het is erg interessant. Den volgenden dag worden we naar een ander sanatorium gebracht. Ook hier kan ik genieten van zee en zon. Ik ben al erg bruin verbrand.

8 Mei. Kanongebulder. Duitschland heeft onvoorwaardelijk gecapituleerd. Weg nieuwe orde, weg duizendjarig rijk. Het laatste restje hoop der fantiekste nazi-mannen op het onoverwinnelijke Herrenvolk is voorgoed de bodem ingeslagen. Een week later is er een schip voor ons gereed, dat ons naar Nederland zal brengen. Bij de grootste vreugde hebben we toch nog een angstgevoel over hetgeen „ons Landje" ons zal geven. 's Morgens heel vroeg verlaten we 't sanatorium en bereiken na een moeizame tocht door de stad het op ons wachtende schip, de „Monoway" in de haven. Door de scherpe contrôle, welke de Russen uitoefenen, is het voor onbevoegden niet mogelijk aan boord te komen.

De Engelsche kolonel en onze Hollandsche officieren heeten ons welkom. Wij vrouwen zien er uit als landloopers, maar worden als dames behandeld. Met 4 vrouwen in een hut samen, ieder een bed met witte lakens en wit wollen dekens, het is voor ons als een droom. Nu eerst voelen we

ons weer menschen. Het eten is overheerlijk. De stewards lachen, als we aan tafel zitten, met verrukte gezichten van het eten genietend. De zeereis is buitengewoon mooi, den heelen dag ben ik bijna op 't dek.

Een nieuw leven heeft zich voor ons geopend, ik geniet van 't schoone gezicht, dat de zee ons biedt. Ook 's avonds mag ik zoo graag in mijn ligstoel liggen luisteren naar het lied van de zee, haar eeuwig voortdurend ruischend lied. Kort voor Marseille maak ik kennis met zeeziekte, het valt lang niet mee, maar de zee is na enkele uren weer rustig en ik voel me gelukkig weer goed.

Heel kalm loopt ons schip, de „Monoway", op 27 Mei Marseille binnen. Het is een geweldige ontvangst, aan de kade staat een muziekcorps, dat 't Wilhelmus en de Marseillaise speelt. Vlaggen wapperen en een enthousiaste menigte wacht ons op en helpt ons met onze bagage. Het is ontroerend het afscheid van de boot, maar toch ook weer met vreugde: we gaan op weg naar huis.

Met auto's worden we naar een groot gebouw gebracht. We kunnen naar huis schrijven, naar huis! Is het er nog? Maar we zijn vol goede verwachtingen, we krijgen de fijnste belegde broodjes, wijn en bier in overvloed.

De trein naar Holland.

Nadat we geregistreerd en medisch onderzocht zijn, wordt ons een heerlijk dineetje aangeboden. Alles gaat in tempo, want om 7 uur vertrekt de trein naar Holland.

Aan die reis door Frankrijk zal ik een bijzonder aangename herinnering bewaren. Aan elk station werden ons kannen heerlijke, roode landwijn met brood aangeboden.

Ook in België hadden we een prettige ontvangst. Nadat we een nacht in Lustin hadden doorgebracht, weer medisch

onderzocht en geregistreerd waren, kwamen we 31 Mei in Roermond aan.

In Vlodrop stopt de trein, wij stappen uit en gaan gezamenlijk naar een klooster, waar nog meer repatrieerenden bij elkaar komen. Er is net een transport uit Sudetenland binnen, o.a. zie ik een meisje, dat mij bekend voorkomt. Ook zij schijnt mij te kennen, komt naar me toe en roept: *„Uw dochtertje is hier!!!"*

Droom ik, het duizelt mij, hoor ik goed, mijn kind hier! O, God ja, ik voel al een paar armen om mij heen. *„Hetty, jij bent het?" „Moeder, bent U 't echt?"* Het wonder heeft zich voltrokken, ik heb mijn dochter weer. Uit Kratzau is zij gekomen. Ik heb het groote voorrecht haar, wel erg vermagerd, maar gezond, te mogen omhelzen. We hebben elkaar weergevonden. Ons geluk is grenzeloos, onbeschrijflijk groot.

Velen staan om ons heen. Ik draag haar uit den kring. *„Moeder, wat bent U sterk"*, zegt ze.

Voor anderen heeft ze geen belangstelling meer, want Moeder is weer bij haar. Zij heeft ook veel geleden, we zullen elkaar veel te vertellen hebben. Geen nazi's of landverraders, die ons meer scheiden kunnen.

Zutfen, 1 Sept. 1945. *R. de Winter—Levy.*